

MOTHERS WITH MEANING
אמהות עם ממהות

הגדה עם ממהות

ליל הסדר

אמא יקרה, ליל הסדר הוא הלילה שלך, טרחת, ניקית, הכנת, עכשיו זה הזמן להנות ולהפיק את המירב מהערב המיוחד.

עבור הילדים, פסח הוא אחד השיאים במעגל השנה היהודי. עבור ההורים, זו אחת ההזדמנויות הנהדרות ביותר בשנה. זהו זמן אמוציונאלי במיוחד שבו מתעוררים רגשות משפחתיים, יהודיים ורוחניים, שבו המוטיבים של חירות וגאולה, אימון ואמונה, חודרים ומחלחלים לדור הבא.

אז איך עושים את זה?

כמו בכל דבר חשוב, כדי להצליח עלינו להגדיר בבירור מהי המטרה שלנו כהורים בליל הסדר. מה היינו רוצים שהילדים יקבלנו מאיתנו בערב הזה? לימוד יסודות סיפור הפסח? תחושה שהם חלק חשוב מעם ישראל ועוד חוליה בשרשרת הדורות? חוויה יהודית מרגשת ומהנה? חיזוק ה'ביחד' המשפחתי ושמירה על מסורת משפחתיות ייחודיות? לערוך רשימת מטרות קצרה המותאמת לבני הבית ולגילם יעזור לנהל את הסדר תוך שמירה על הפוקוס הנכון.

כמובן, שהכל תלוי בגישה שנבחר לאמץ, במסרים שנשדר ובאווירה שניצור. האם הילדים יקלטו מאיתנו שחג הפסח הוא נקודת שיא בשנה, או שמא 'עוד מנהג מסורתי שצריך לסבול'? האם מה שיעבור אליהם זו ההתרגשות, הציפיה והגאווה היהודית, או שמא החובה הדוחקת, הלחץ והמתח?

אנחנו צריכים להכין הפקה מדהימה ומרשימה, שתשאיר אותם עירניים. לכן הכינו לנו הגדה, טקסט, כתוב מסודר, העוגן שלנו שאליו אנחנו נצמידים לאורך כל הלילה.

שלושה עקרונות בסיסיים הנחו את כותבי ההגדה שעל פיהם כתבו אותה:

דינמיות, ויזואליזציה, וחיבור רגשי.

כבר לפני אלפי שנים עיצבו חכמים את ליל הסדר כך שיהיה מגרה ומעורר לילדים ויגרום להם לקחת בו חלק פעיל. זה בדיוק מה שגם אנחנו צריכים לעשות. במקום שאדם אחד יקרא את ההגדה וכל השאר ישתעממו בשקט, כולם צריכים לקחת בה חלק.

במהלך הערב שלבו סבב פרגונים שבו כל אחד אומר מילה טובה לשני אנשים שסביב השולחן, בקשו מהמבוגרים שבחבורה לספר על "יציאת מצרים" שלהם ולשתף בחוויה אישית ששינתה את חייהם או בנס הצלה שאירע להם. אופציה נוספת: כל אחד יבחר לעצמו דמות אחת מההגדה ויספר את סיפור יציאת מצרים מנקודת מבטה (לדוגמא: פרעה, כינה ממכת הכינים, אבן מהפירמידות, חרטום מצרי וכדו') - נסו להחיות את הדברים כמה שיותר ולהיות יצירתיים ומפתיעים...

חברה יקרה, נאחל לך חג של **פה-סח**, רק בדברים טובים, מילים שבונות, שמצמיחות, שנותנות משמעות, עזיבה של דרכו של **פרעה הפה-הרע**, חג של שחרור שמחה וגאולה, ויציאה מהמיצר אל המרחב. ליקטנו כמה רעיונות ושאלות לדיון, תוכלי לבחור את הנושאים שרלוונטיים לך ולמשפחתך ואנו מקווים שהם יהיו לעזר בלילה המיוחד הזה.

הא לחמא עניא

הכל מוכן, הכל ערוך, כולם יושבים סביב השולחן, יפים ומחייכים.

אבל כל נשכח את אלו שאין להם, את חסרי היכולת, את חסרי המשפחה, את החיילים הבודדים, אנחנו מזמינים אותם לשולחננו.

כפתיח לסיפור ההגדה אנו קוראים קטע בארמית, שפירושו: "זה לחם העוני שאכלו אבותינו במצרים. כל הרעב יבוא ויאכל, כל הצריך יבוא וישתתף בפסח". ההגדה שהיא סיפור יצירתו של עם ישראל פותחת בבסיס החשוב ביותר שלנו- נתינה!

העיקרון, הערך החשוב ביותר הוא לתת לאחר לפתוח את היד והלב למי

שאינו לו. לכן אנו פותחים בהזכרת לחם העוני (מצות) שאכלנו במצרים, אנחנו מבינים את המשמעות של מי שאין לו, ומיד אנו מזמינים לשולחננו את העניים והמסכנים.

קטע זה נכתב דווקא בשפה הארמית, כדי שההזמנה תהיה ברורה לכולם. בתקופה בה התחברה ההגדה, ארמית הייתה השפה המדוברת.

שאלה לדיון:

"השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין" (השנה עבדים לשנה הבאה בני חורין) - מה ה'מִצְוָה' שלך? - כל אחד יאמר דבר אחד אליו הוא קצת משועבד והיה רוצה להשתחרר ממנו בשנה הקרובה (למשל: פייסבוק, הסלולארי, העבודה, כסיסת ציפורניים, תשומת לב יתירה לְמָה שהסביבה חושבת עלי וכדומה).

בני חורין - חירות אמיתית (קטע מסיון רהב- מאיר)

חירות - זה להכיר את הכפתור העגול האדום הקטן שמכבה דברים ולהשתמש בו.

חירות - זו היכולת להיפרד לשלום מקבוצות וואסטאפ שצורפת אליהן בלי לשאול, והן לא מתאימות לך, אבל לא נעים כי מה יגידו...

חירות - זו היכולת לא לשמוע ולא לקרוא לשון הרע, למרות שכולם מדברים על כך וזה מבעבע בכל האתרים.

חירות - זו היכולת לומר למעסיק שלך שיש לך גם אישה וילדים, ואתה גם חייב, ממש חייב לקבוע עתים לתורה, ולכן אתה לא יכול לעבוד בלי שעון, לצאת כשהילדים ישנים ולחזור כשהם ישנים, כי יש לך עוד דברים בחיים. ולפני המעסיק - חירות זה לומר את זה לעצמך.

חירות - זה לדעת לחיות מהכסף שיש, ולא מהכסף שאין (חירות ממינוס, בשפה פשוטה).

חירות - זה לשמור על הגוף חופשי, ולא להעמיס עליו קילוגרמים רבים מיותרים, שמקשים עליו את התנועה ואת הגמישות, והופכים אותנו לעבדים סגורים בתוך בית כלא של עצמנו, חסרי תנועה ומתנשפי מדרגות.

חירות - זה לשמור על הנשמה חופשית, נקייה, ולא מסנוורת ממראות לא טובים. או במילים פשוטות, לשמור על העיניים.

חירות - זו היכולת לשתוק. לא להגיב על כל דבר. לבלום פה בשעת מריבה.

חירות - זו היכולת להתאמץ כדי למצוא נקודה טובה גם במקום שאיש לא רואה. וגם לומר אותה. בהדגשה.

חירות - היא האומץ להעז בלי לפחד מכישלון. כי אם אכשל יזכרו את זה כמה ימים ונשכח, אך אם לא אנסה - אני אזכור זאת כל החיים.

חירות אינה פסל, פסל החירות, אלא מהות. היא המיצוי של האישיות הפרטית והלאומית שלנו.

"עבדי הזמן עבדי עבדים הם, עבד ה' הוא לבדו חופשי" (רבי יהודה הלוי).

מה נשתנה

הרחבנו את השולחן, הוספנו עוד כמה מערכות אכילה וגביעים לאורחים החדשים שהתווספו סביב השולחן, ומוזגים כוס שניה.

כאן תוהים הילדים; "מה נשתנה?" - בערב שבת עושים קידוש, גם הערב עשינו קידוש, אבל למה שטפנו ידיים ואכלנו ירק טבול במי מלח, אף ארוחה לא מתחילה כך.

למה הסדר השתבש? ולמה שוב מוזגים כוס יין, עדיין לא אכלנו שום מאכל שמבקש תוספת של יין, ואיפה החלות היפות זרועות השומשום? מהם הדברים היבשים האלו?

משמעות המלה "הגדה" היא "להגיד". ליל הסדר מנוהל בצורה של העלאת שאלות וקבלת תשובות. דרך זו מתאימה במיוחד לילדים, אולם לא רק בעבורם.

ילדים מתבוננים בעולם מתוך סקרנות והתפעלות. הם אינם מתביישים לחקור כל דבר ולשאול "למה?" גם אנחנו, המבוגרים, מגלים דברים חדשים, או מרגישים שרבים נסתרים ומפעימים טמונים מתחת לפני השטח. אולם, שלא כמו הילדים, אנו עלולים לטעות ולהרגיש שאין זה מכובד לשאול "למה?" אנו נוטים להעמיד פנים כאילו אנחנו "יודעי כל" ולדכא את הסקרנות הבריאה שבנו.

"איזהו חכם?" שואלת המשנה ועונה מייד: "הלומד מכל אדם!"

בחג הפסח אנחנו לומדים, שהדרך אל החירות דורשת מאיתנו להתייחס אל העולם בתמיהה ילדותית - לחקור ולבדוק בלי בושה. רק כך נוכל ללמוד ולדעת היכן נמצאת החירות, מהי האמת ולכן אנו שואפים להגיע.

שאלה לדיון:

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות" - במה אתם מרגישים שונים הלילה מאיך שהייתם בערב הזה לפני שנה? האם אתם אוהבים שינויים או מעדיפים דווקא את המוכר והישן? למה קשה להשתנות? מה יכול לעזור לנו לעשות את זה? כל אחד יאמר מה הוא מאחל לעצמו לשנה הבאה, ומה לכל המשפחה.

עבדים היינו

הצלחנו לעורר את המשתתפים לשאול, עכשיו הם מצפים לתשובה.

אז קודם כל נענה בקצרה משפט מסכם שממזה את כל הערב, סביב השולחן ישובים גם ילדים צעירים שלא יצלחו את כל הערב הארוך, אי אפשר שיפרשו לפני שיקבלו תשובה.

התשובה: עבדים היינו לפרעה, וא-לוהים הוציאנו משם ואנו כאן להודות, קצר וקולע.

אחר כך אפשר, להרחיב את ההסבר ולהעניק את המבט על התמונה המלאה.

ההגדה פותחת במילים "עבדים היינו לפרעה ממצרים ויוציאנו ה' א-לוהינו" וכו'. התלמוד מסביר שהרעיון של מבנה ההגדה הוא "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", התחלנו כעבדים ויצאנו לחירות.

למה עם ישראל היה צריך להיוולד כעם מתוך סבל נורא של שעבוד ארוך במצרים? מדוע חשוב כל-כך לזכור את מה שהיה שם?

נסו להיזכר בחוויה לא נעימה או במשבר שעברו עליכם באופן אישי, האם אתם יכולים למצוא דברים חיוביים שהפקתם מהם? נסו לענות על אותה שאלה גם ביחס לעם ישראל ככלל.

ההגדה מלמדת אותנו שכדי להצליח ולהתקדם בחיים עלינו לבחון וללמוד מכל הפרטים מהם מורכבים חיינו, לא להתעלם מאתגר או קושי, אלא להפוך אותם לתהליך של צמיחה, בניה והעצמה אישית. וזהו סוד הקיום של עם ישראל.

מעשה ברבי אליעזר

קטע זה נראה קצת לא במקום, לכאורה אין זה חלק מההגדה אלא סיפור צדדי. אולם הרעיון שבעל ההגדה מנסה להעביר הוא, שאין זה משנה אם מדובר בילד או בחכם גדול, לכולם יש תועלת מסיפור ההגדה, ואפילו גדולי החכמים כמו רבי אליעזר, רבי יהושע וכו' השקיעו שעות רבות בהתעסקות בדבר גדול זה.

פעמים רבות בחיינו, ישנם דברים שאנו מרגישים כלפיהם ש"עברנו את הגיל", זה כבר לא בשבילנו. זה המקום שבעל ההגדה מאותת לנו- סטופ! גם לחכמים והצדיקים הגדולים ביותר יש מה ללמוד, להשתפר ולהיכן להתקדם.

ארבעה בנים

המילה "אחד" מופיע לפני כל אחד מהבנים. נראה מיותר, לא?

כאן ההגדה מלמדת שבתוך כל אחד ואחת מאיתנו חיים יחד ארבעת הבנים המייצגים צדדים שונים במורכבות נפש האדם. ארבעת הבנים מרכיבים בראשי תיבות את המילה "חרות" - חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול, כי הם משקפים שלבים שונים של חיפוש רוחני, ולפעמים צריכים לעבור דרך כל אחד מאותם שלבים להגיע לחירות.

החכם יודע כי המציאות מורכבת וברצונו לקבל תשובות והסברים על אופן התנהלות העולם. הוא מתבונן בעיניים סקרניות בעולם שהנסתר בו עולה על הנגלה ומבין כי כל יום מזמן חיפוש ולימוד חדשים. הבן החכם, הוא מי שיודע לשאול את השאלות מחד ולהאזין לתשובות מאידך.

הרשע דומה לחכם אך בשונה ממנו הוא מקצין את עמדותיו ומנסה למחות על כל תשובה שמתקבלת. הוא מוציא את עצמו מהכלל ולועג לכל מי ששונה ממנו. הוא אמנם שואל שאלות אך לא באמת מחכה לתשובות.

התם נתפס לעיתים קרובות כטיפש וחסר הגיון. אך לאמיתו של דבר תם זה מלשון תם ונשלם, הוא לא נאיבי אלא שלם עם ידיעותיו המוגבלות ודי לו בכך. הוא אינו מבקש תשובות מוחצות לשאלותיו ויחיה על פי אמות מידה מוסריות ופשוטות שאינן תובעות מענה אינטלקטואלי לשאלותיו.

שאינו יודע לשאול מסמל חוסר נקיטת עמדה, חוסר אכפתיות, עצלות ואדישות הן כלפי הסובבים אותו והן כלפי העולם. הוא לא מעורר מחשבתו ואינו מביע עמדה אישית.

האמת היא, שבכל אחד ואחת מאיתנו חיים ארבעת הבנים. במרוצת החיים כולנו מחפשים משמעות ותוכן, חוקרים ושואלים כמו 'החכם'. לעתים אנו רואים בחיים בדיחה, מזלזלים ומורדים, כמו 'הרשע'. פעמים זקוקים לאירוע מטלטל שיעורר אותנו, כמו למשמע מצוקת הזולת וסבלו, דבר שבא לגרום לנו לחשוב ולהשתנות כמו "התם", ולעיתים אנו מהלכים בין ההמון בעיניים מכוסות בצעיף של אדישות כמו "שאינו יודע לשאול".

שאלות לדיון:

עברו יחד על רשימת הבנים וחפשו נקודות טובות שאפשר לקחת לחיינו מכל אחד מהבנים. אם יש לכם הגדה עם ציורים - מה דעתכם על האופן בו ציירו את ארבעת הבנים? האם אתם מסכימים לדמות הסטריאוטיפית ש'הלבישו' על כל אחד מהם? האם יש עוד טיפוסים של בנים, בנוסף על הארבעה, שהייתם מוסיפים? אם אתה היית אחד הבנים מההגדה - איזו שאלה היית שואל על סיפור יציאת מצרים? ומשימה קטנה לאבא ואמא - כל הורה יאמר על כל אחד מבניו ובנותיו במה הוא רואה בו 'בן חכם'.

והיא שעמדה לאבותינו

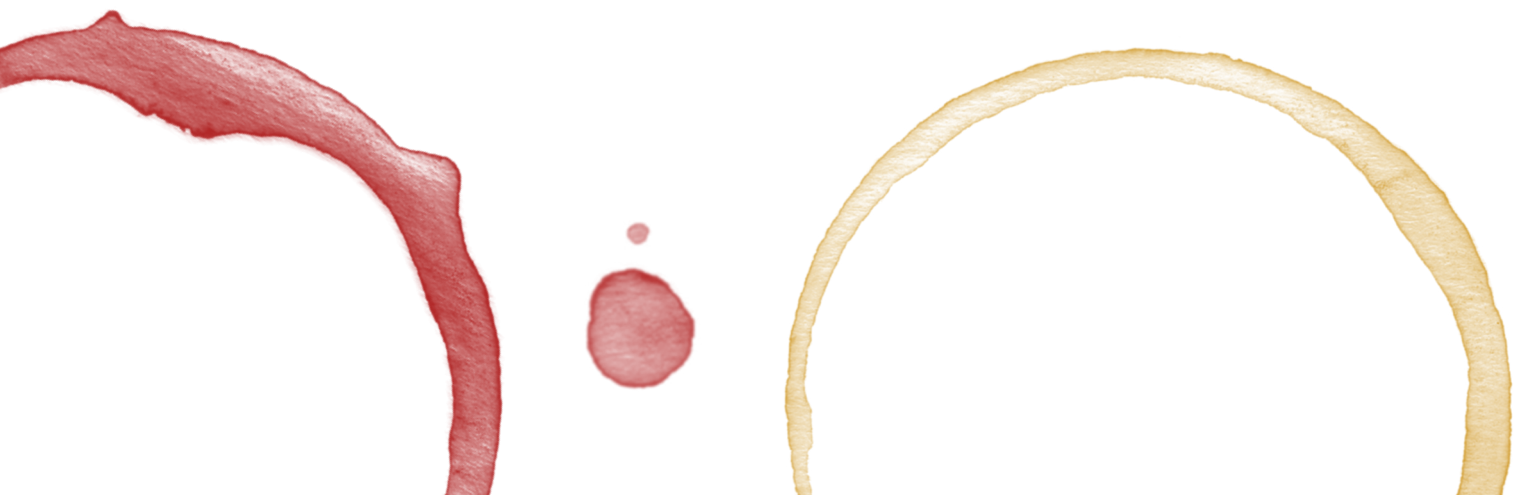
וְהִיא שְׁעִמְדָּה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ.
שְׁלֹא אֶחָד בְּלִבָּד עָמַד עָלֵינוּ
לְכַלּוֹתֵנוּ, אֶלָּא שְׁבָכָל דּוֹר וָדוֹר
עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם.

למשך כל הדורות היו אויבים
שניסו להשמיד אותנו, ואיכשהו
שרדנו. אבל בטקסט הזה, תורת
החסידות מצאה משהו עמוק
יותר שמסמל את האויב האמיתי
שלנו. "שלא אחד בלבד" זה
שלא היינו אחד, מאוחדים, זה
בלבד עמד עלינו לכלותינו.

שאלות לדיון:

אם זכיתם שסבא וסבתא יהיו אתכם סביב השולחן, בקשו מהם לספר את הסיפור
האישי שלהם, הכי מפחיד, הכי מסוכן, שהכי ראו בו את יד השם, איך הם ניצלו מאיזה
קרב, הפגזה או מלחמה. בְּקִשׁוּ מאבא ואמא שיספרו על ליל סדר אחד, שלא ישכחו
כל חייהם.

ויהי שם לגוי - מלמד שהיו ישראל מצוינים שם

פירוש המילה "מצוינים" אינו: "מעולים", אלא: "נבדלים", זו הזדמנות נהדרת לתת לכל אחד לבחור מישהו מן המסובים, ולומר לכולם במה אותו אחד מצוין, בְּמָה ייחודו ואיכותו.

אילו הוציאנו ממצרים ולא... דיינו

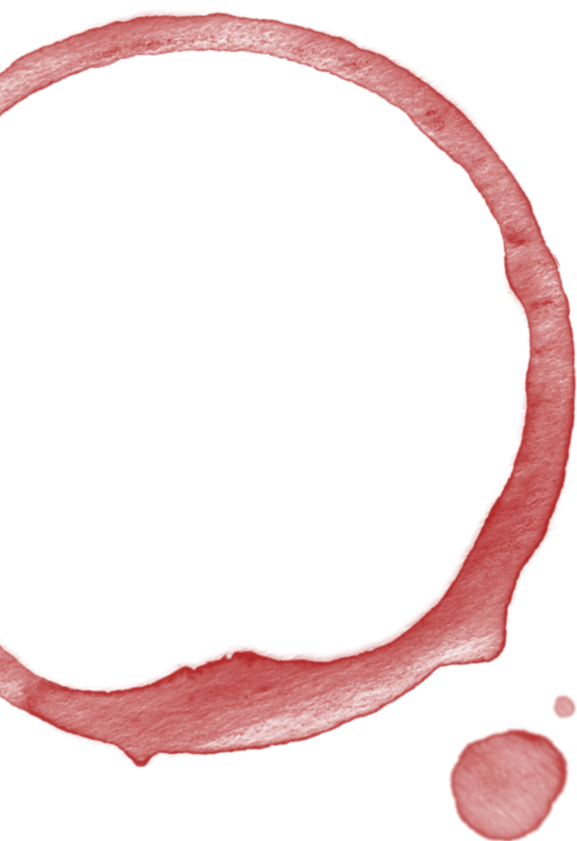
כל אחד יאמר שני דברים פרטיים שעליהם הוא מודה לה' ושמה, עוד אחד בו הוא מודה להורים או למישהו מהמסובים, ועוד דבר אחרון עליו הוא מודה, הקשור לעם ישראל.

עשרת המכות

חכמת הקבלה מלמדת שהמספר עשר אינו מקרי, הוא מהווה יחידה שלמה, קומה שלמה, ומהלך שלם בהנהגת הבורא בעולם. בבריאת העולם, העולם נברא בעשרה מאמרות (פרקי אבות פרק ה' משנה א'). במצרים היו עשרת המכות ובמתן תורה שמענו את עשרת הדברות, וכולם שזורים במהותם זה בזה.

המאמרות הם בניין, מהם נבנה העולם, והמכות הם סתירה, הרס. המאמרות - יהי אור, המכות - חושך. מה אם כן עניין המאמרות למכות, ואיך הדיברות נכנסות לסיפור?

המכות הן לא רק עונשים לפרעה כדי שיסכים להוציא את בני ישראל, המכות הן המלחמה במהותה של מצרים. עשרת המאמרות שבהם נברא העולם היו הגילוי של הבורא ושל הנהגתו בעולם. פרעה והמצרים כפרו בהנהגה זו ויצרו תרבות רעה של דיכוי ועבדות. בני ישראל לא רק היו משועבדים במובן הפיזי אלא גם במובן המנטלי והרוחני. המכות היו חלק מהתהליך לנתקם מקושי העבדות הפיזית וגם הרוחנית שהיו שקועים בתוכה. אחרי ההתנערות מתרבות מצרים הם היו מוכנים לקבל את עשרת הדברות שהם ערכי היסוד של העם היהודי שהפכו עם הזמן לערכים אוניברסליים שמטרתם היא להפוך את העולם לעולם ערכי וטוב יותר.

כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו - פסח, מצה ומרור

מה מסמלים בעיניך שלושת הדברים הללו? במה
הם באים לידי ביטוי בחיים הרגילים שלנו?

רחצה

נוטלים את הידיים לסעודה.

האכילה מתבצעת באמצעות הפה, הכלי שמשמש גם לגבוהה שבפעולות האדם; הדיבור. הפה שנועד למאכל ודיבור עושה חיבור בין החומר לרוח, והוא צריך להיעשות בצורה הנכונה, לכן תיקנו חכמים לטהר את הידיים לפני האכילה, להתכונן אליה כפי שנהגו הכהנים במקדש. כדי שנדע לרומם את הפעולה הארצית שמשותפת לנו ולבעלי החיים.

החיים היהודיים, מהרגש והמחשבה, עד לדיבור והמעשה יכולים וצריכים להיות מסונכרנים למטרה שלשמה נבראנו, להיות אדם שהוא מהווה מודל וסמל לחיקוי ובקצרה: צלם אלוקים.

מוציא מצה

לפעמים ההבדל בין מיצוי לבין החמצה הוא עניין של רגע קטן בלבד... גם לחם וגם מצה עשויים מתערובת של קמח ומים, שנילושה לבצק ונאפתה. מהו ההבדל בין השניים? שאת המצה אפו במהירות ולא נתנו לבצק להחמיץ.

המצה מלמדת אותנו שהאדם החופשי יודע לנצל היטב את זמן החיים שלו. הוא אינו נותן להזדמנויות לברוח, רק משום שכרגע הוא עסוק או אין לו חשק.

מדוע דווקא 18 דקות, או ח"י רגעים (כפי שנכתב על אריזות המצות)? ח"י - כנגד חיים. המצה מזכירה לנו, שההבדל בין מצה לחמץ הוא ההבדל בין מיצוי להחמצה ועוד יותר מכך - ההבדל בין חיים למוות.

מרור

נהוג לאכול חסה, כי טבעה הוא שבתחילת גידולה היא רכה ומתוקה ובהמשך הקלח מתקשה ונעשה מר. כך היו גם המצרים, התחכמו מול בני ישראל, בתחילה היו רכים ובסוף שיעבדו את בני ישראל בעבודה קשה, ומדוע מטבילים בחרוסת? משום שהיא מזכירה את מראה הטיט שהוכן לעבודות הפרך, וטעמה המתוק מסמל את הגאולה המתוקה, המר והמתוק משמשים בערבוביה.

כורך

מדוע אוכלים שוב מצה ומרור כרוכים יחד? נחלקו חכמינו האם אכילת מצה ומרור צריכה להיעשות כל אחד בנפרד, או יחד, לכן אנו עושים את שני הדברים, אוכלים תחילה כל דבר בפני עצמו, ואח"כ שניהם יחד כדעת הלל הזקן בזמן בית המקדש.

אבל זה גם מסמל משהו יותר עמוק. המצה מסמלת חירות, המרור שיעבוד, תהליך של גאולה, של יציאה לחופשי מכל סוגי החסמים בחיים, בדרך כלל כרוך בקושי. רק אחרי הלידה מבינים כמה הציפיה להיריון וקשיי הלידה יצרו עבודות של אהבה ניצחית לתינוק. דוקא השילוב של המרור עם המצה, ההתגברות על הקשיים הקטנים בתוך התהליך לחירות, היא זאת שמאפשרת לנו להיות חופשיים.

שולחן עורך

ועכשיו, להפוגה של אוכל טעים ועשיר, ותודה לכל הידיים העמלות שהיו שותפות לארוחה היפהפיה והעשירה הזאת.

צפון

מהר מהר כמעט חצות הלילה. המנהג לאכול אפיקומן לפני זמן זה.

אבל איפה הוא? מי "חטף" את האפיקומן???? להסביר בקצרה את המנהג לחטיפת האפיקומן. וזכר למה האפיקומן נאכל.

בזמן המקדש היו אוכלים את בשר קרבן הפסח דווקא בסוף הסעודה כדי שטעמו של הבשר יעמוד בפינו. ולכן קודם נקנח בפבלובה ורק אח"כ נאכל את האפיקומן.

ברך

לפני הברכה מוזגים את הכוס השלישית. אמירת תודה והכרה בכל הטוב שאלוקים העניק לנו, חיים, מזון, ארץ ועוד ועוד...

עכשיו לקראת הכוס הרביעית, מוזגים כוס נוספת חמישית, שלא נשתה אותה.

כוס זו נקראת כוסו של אליהו הנביא. הואיל ועדיין לא זכינו וגאולתנו אינה שלמה, ובתנ"ך נאמר שאלהו הנביא הוא זה שיבשר לנו על הגאולה השלמה.

הלל

לאחר שספרנו ביציאת מצרים, קיימנו את מצוות אכילת מצה ומרור, ואכלנו את ארוחת החג, הגענו לשלב של אמירת ההלל. אלו קטעים העוסקים גם בהודיה על גאולות נוספות ובקשה וציפיה לגאולה העתידה.

נרצה

הגענו לשלב האחרון, אנו מסיימים בתפילה ובקשה שיתקבלו כל תפילותינו ובקשותינו בלילה הזה, ובשנה הבאה נזכה לחגוג את הפסח בירושלים הבנויה.

אחרי כל הלילה הזה, גם אם שמורות העיניים כמעט נעצמות, אנחנו מוסיפים ושרים על ניסים שארעו לעם ישראל בליל פסח בדורות הקודמים.

וממשיכים גם לשאול, מי יודע באיזה זכות הוציא אותנו אלוהים ממצרים?

התשובות: "אחד מי יודע"... הם ערכי היסוד והעיקרים של הדת היהודית.

וגם לא נשכח את הגדי הקטן שהוא המשל לעם ישראל, והתהליכים ההיסטוריים שעברנו לאורך כל הגלויות, שבהן נרדפנו על יד אומות, עד לסוף הטוב שאלפיים שנה אנו מייחלים אליו.

